

GABRIELA PREISSOVÁ

Miroslava Šudomová

*... já jsem tulácký pták, který si nedal jakživ předpisovat
notu své písničky; tíhnu jen – sama nevím kam – nejspíš tam,
kde není zimy...*

(Gabriela Preissová)

Letos uplynulo 70 let od úmrtí spisovatelky, představitelky realismu a významné autorky venkovských dramát, výjimečné literátky Gabriely Preissové (1862–1946).¹ Život této emancipované a kulturně vzdělané ženy, matky tří dětí, sběratelky a sportovkyně zaznamenal mnohé radosti, smutky i osudové peripetie. A přesto, anebo právě proto, prožila velmi zajímavá a literárně plodná léta. Během sedmdesáti let vytvořila na 60 literárních děl, publikovala články, krátké povídky, romány a dramata. Mezi léty 1903–1910 také redigovala Kalendář paní a dívek českých, kde sama otiskla několik próz, ať už pod různými pseudonymy (Matilda Dumontová, Matyda Dimová, Marie Turková, Richard Klas) nebo pod zkratkou M. T.

Gabriela Preissová (Literární archiv PNP)

¹ Gabriela Preissová, roz. Sekerová se narodila 23. 3. 1862 v Kutné Hoře, ale její rodina se brzy přestěhovala na moravské Slovácko. Dětství prožila v Plaňanech. Mezi léty 1871–1873 strávila školní léta v pražské dívčí škole, v Praze bydlela u tety a strýce Dvorských (seznámení se s řadou českých spisovatelů a s vlasteneckým děním). Roku 1880 se provdala za pivovarského účetního Jana Nepomuka Preisse a přestěhovala se do Hodonína, kde se jim narodili 2 synové: Richard a Dimitrij. Od 1890 žila s celou rodinou v Oslavanech, ale také 2 roky na statku Jeleník (Hirschenau) u Celovce v Korutanech. Zde se narodila dcera Gabriela zvaná Ela. Již v roce 1898 se přestěhovala do Prahy, o deset let později ovdověla a provdala se za plukovníka rakouské armády Adolfa Halbaerta, kterého následovala do Puly v Istrii. Nechala si postavit secesní vilu v Jevanech (1902) a letní pobyty trávila v Chlumu u Třeboně. Během 1. světové války pomáhala ruským zajatcům v táboře v Milovicích, cestovala do Ruska, Haliče, Francie, Itálie. Zemřela 27. 3. 1946 v Praze a je pohřbena na Vyšehradě.

Jezdecký portrét Gabriely Preissové,
90. léta 19. století. (Literární archiv PNP)

Přátelský dvojportrét Julie Fantové-Kusé
a Gabriely Preissové pořízený v Brně
v roce 1889. (Literární archiv PNP)

Její prvotiny vycházely tiskem již v sedmdesátých letech 19. století, ale kladný ohlas u kritiků měla až kniha *Obrázky ze Slovácka* (1886). Literárně tak objevila zapomenutý a opomíjený slovácký kraj. Ústřední témata spisovatelky a dramatičky Preissové byla – žena, láska a předsudky. Ve svých povídkách se pokusila řešit společenské konflikty podle určitých mravních zásad. Pozornost soustřeďovala především na lásku mimo manželství a svobodné mateřství, na kritiku vlivu peněz, bohatství či hromadění majetku. Hlavní hrdinky byly vychovávány v pokoře a oddanosti, až životní okolnosti je donutily k činům, k boji za svá práva na štěstí a citový život. Tato vzpoura vždy ovšem končila tragicky. V dílech Preissové je možné sledovat rozdíl mezi postavami ženskými a mužskými – muži jsou mlčí, poddajní a smířliví, ženy jsou odhodlané, citově vyspělejší a mají tvrdší mravní jádro. Její typickou ženskou postavou byla krásná, nadaná, ale důvěřivá dívka.

Zejména v dramatickém ztvárnění svých her kombinovala romantický pohled s velmi realistickým viděním problémů ve svém okolí a ve společnosti obecně.² Poprvé zachytila tuto mravní rozepři a její následky ve své divadelní prvotině s názvem *Gazdina roba*.³ Původně vyšla v časopise Osvěta jako novela, později ji

přepsala na dramatickou hru a vydala v roce 1889. V divadelní sezóně 1889–1890 byla zařazena do repertoáru Národního divadla v Praze, kde se hrálo 23 repríz po dobu 8 let. Sama Preissová při zkouškách hereckého souboru dohlížela na celou přípravu i na drobné detaily. Kupříkladu lpěla na tom, aby herec uměl napodobit hlasem i gestem slovácké zavýsknutí.

Obecenstvo hru přijalo s nadšením, kritika už méně. Odsuzovala naturalismus, kritizovala dialekt a nevhodnost tématu. Nicméně autorka vycházela ze skutečného příběhu a událostí.⁴ V *Gazdině robě* zdůrazňovala především sociální a náboženskou nerovnost hlavních postav Mánka a Evy. Ženě se nikdy neodpouštělo to co muži, neboť muž „má větší právo a také více rozumu“⁵ než žena.

Původní inscenace hry byla prosycena písněmi a hudbou. Hudební skladatel Josef Bohuslav Foerster ji později zkomponoval jako operu s titulem *Eva*. V této podobě se uváděla rovněž v Rakousku, v Německu, ve Slovinsku, Irsku atd.

Za další významné dílo, jež autorka sepsala, je považováno drama *Její pastorkyňa*. Hru Gabriely Preissová napsala v roce 1890 a ještě v témže roce se konala premiéra v Národním divadle v Praze (9. 11. 1890). U diváků sklídila hra bouřlivé ovace, ale reakce kritiků nebyly již tak vřelé. Kritiky haněly především nemoralnost tématu (vražda dítěte) na jevišti. Téma mateřské lásky nevlastní matky se představilo jako nové, neotřelé a mělo své kořeny taktéž ve skutečných událostech⁶. Přestože se dramatička výtkám ostře bránila, vystoupila na svou obhajobu dokonce na veřejné přednášce v Besedním domě na žádost spolku Vesna, na čas jí tato reakce vzala chuť na psaní.

V souvislosti s reakcemi na *Její pastorkyňa* se mluvilo o Preissové jako o „tragicky v letu sražené spisovatelce“. Česká společnost nebyla ještě na takové drama připravena. To spisovatelku přimělo v dalších dílech nezobrazovat témata tak drastická a skutečnost trochu idealizovat.

K dalšímu uvedení *Její pastorkyňa* došlo ještě v Čáslavi a v Brně. Brněnské provedení shlédli i hudební skladatel Leoš Janáček, seznámil se s Gabrielou Preissovou, začal si s ní dopisovat a usilovat o svolení použít příběh jako libreto na operu. Nakonec dovolení dostal, divadelní hru přepracoval, upravil a zkrátil, přičemž zachoval prozaickou formu díla. Můžeme tedy hovořit o jedné z prvních oper, která

4 Velmi ráda sbírala slovácké výšivky a šátky, které často kupovala od šiček v celém kraji. V jednom dvorci nedaleko Hodonína objevila originální slovácké motivy na výšivkách. Její dodavatelkou byla gazdina, jež zde byla se svým mužem na tovarychu. Až jednou místo sebe poslala gazdina dvě dělnice, které prozradily spisovatelce, že se nejedná o pravou gazdinu, nýbrž o gazdinu robu. Gazda (hospodář) nebyl jejím mužem a ona byla jeho milenkou. Sama šička později celý příběh Preissové vyprávěla a ta jej literárně zachytila.

5 ZÁVODSKÝ, Artur. *Gabriela Preissová*. Praha: Divadelní ústav, 1962. Drama, divadlo, dokumentace, s. 107.

6 Celé drama je uměleckým dotvořením a spojením dvou událostí, které se na Slovácku skutečně odehrály. V první – poranil mladý muž „fajerku“ svého bratra, z bezmezné a nešťastné lásky při krouhání zeli. Při druhé události se nevlastní matka účastnila zavraždění nemanželského dítěte své pastorky. Obě chtěly tímto činem zakrýt hanbu před lidmi. Preissová nechtěla ve své hře dvě vražedkyně, a proto tuto záležitost vložila jen do rukou Kostelníčky.

2 V protikladu k tématům jejich literárních počínů byla obě manželství G. Preissové spokojená a založená na respektu a vzájemné úctě. Vychovala 3 děti – Richarda, Dimitrije a Gabrielu.

3 „Gazdina roba“ je sousloví, které spisovatelka uměle vymyslela, jelikož se v nářečí nevyskytovalo. „Roba“ je lidové označení pro mravně zpustlou ženu, většinou takovou, která opustí svého manžela. A „gazdina“ je výraz označující hospodyně.

Gabriela Preissová byla členkou mnoha spolků a organizací.
(Literární archiv PNP)

má libreto v próze. Janáčkova opera měla premiéru 21. 1. 1904 na scéně Divadla na Veveří v Brně, v Praze pak až v roce 1916 na divadelním jevišti Národního divadla. Po pozdějších úspěších opery⁷ přepsala Preissová drama v letech 1929–1930 i do románové podoby.

DRAMATICKÁ DÍLA VERSUS REÁLNÝ ŽIVOT

Gabriela Preissová kladla velký důraz na samovzdělávání. Zajímal ji kultivovaná žena po všech stránkách. Milovala a hrála divadlo, spolupracovala s ochotnickými herci, pořádala společenská setkání i literární a umělecké salony. Byla výbornou hostitelkou, kterou rádi navštěvovali například operní pěvkyně Ema Destinová či hudební skladatel Antonín Dvořák, silné přátelství ji poutalo s celou hudební rodinou Kubelíkových.

S nadšením se věnovala sportu – plavala, bruslila, pěstovala turistiku, jezdila na koni. Ráda cestovala, podnikala výlety a ještě v 65 letech zvala svou věrnou přítelkyni Boženu Vikovou-Kunětickou, aby s ní cestovala po celé Itálii a do části Francie. Jako velmi empatický a charitativně založený člověk se snažila pořádat různé finanční sbírky či organizovat hmotnou pomoc. Byla velmi aktivní členkou ženského

vzdělávacího spolku Vesna⁸ a několika dalších spolků a organizací⁹. S mnohými ženami z Vesny udržovala přátelské a korespondenční styky. Společná jim byla převážně emancipační a sociální témata. Za blízkou důvěrnici a přítelkyni si zvolila Julii Fantovou-Kusou, prorektorku Vesny, manželku architekta Josefa Fanty.¹⁰

Její velkou sběratelskou vášní se stalo sbírání výšivek, krojů a kraslic. Velkým vzorem jí byla zejména v národopisné otázce Františka Stránecká. Obě ženy se stýkaly s prostými lidmi, což se stalo zdrojem a námětem pro jejich literární práce. Sama Stránecká popsala spoustu tradic a zvyků na Moravě 19. století a stejně jako Preissová se angažovala ve Vesně.

Často a s velkým zaujetím spolupracovala s Vojtou Náprstkem při sběru předmětů a exponátů na Národopisnou výstavu československou v Praze (1895). V roce 1904 založila v Praze se svým nevlastním bratrem Stanislavem Váňou obchod – Starožitnosti a umělecké předměty – kam dodávala zboží ze svých sběrů a nákupů.

Během první i druhé světové války se věnovala nadále své tvorbě, ale také charitě, pomáhala vojákům. Ráda se též věnovala svým vnoučatům a cestování, objevila zálibu v okrasných zahradách, podnikala s přítelkyněmi i manželem různé výlety. Své poslední dílo napsala v úctyhodných 84 letech a její životní pouť po 70 letech tvůrčího psaní byla naplněna a završena.¹¹

PRAMENY A LITERATURA:

Literární archiv PNP, osobní fond a fotoarchiv Gabriela Preissová p. č. 35/84, [č. NAD 1357, č. AP 1285]

BEDNÁŘOVÁ, Věra. *Zakladatelky českého dívčího školství: (k Mezinárodnímu dni žen): (Bohuslava Rajská, Karolina Světlá, Eliška Krásnohorská, Eliška Machová, Zdenka Wiedermannová-Motyčková)*. Brno: Universitní knihovna, 1957. Bibliografické letáky.

- 8 Vesna – ženský vzdělávací spolek. Jako Dívčí pěvecký spolek byl založen 5. července 1870 v Brně, a to se zpěvní školou pro odrůstající dívky. Kladl si za cíl vzdělávat dcery z českých rodin ve zpěvu a hudbě. Od roku 1872 přijal spolek nový název – Ženská vzdělávací jednota Vesna a jeho zájem se přesunul více ke vzdělávacím působení. Za cíl si kladl vzdělávat české ženy prostřednictvím českého jazyka, rozšiřovat pomocí nich jeho znalost v českých rodinách a také pomocí přednáškové činnosti posluchačky seznámit s fakty z oboru lidové kultury. G. Preissová byla nejen zakladatelkou ženského spolku Vesna, nýbrž i jeho horlivou finanční přispěvatelkou. Pořádala též sběrové akce slováckých předmětů (kroje, výšivky, šátky) a přednášela studentkám i široké veřejnosti.
- 9 Sama dotovala pravidelně jedno lůžko pro pacienty v kutnohorské nemocnici, v roce 1924 věnovala 20 000 Kč na nadaci pro sociálně slabé a stala se také finanční přispěvatelkou mnoha organizací i různých kulturních a charitativních akcí.
- 10 Josef Fanta – architekt, malíř, představitel české secesní architektury, druhý manžel Julie Fantové-Kusé, kmotr mladšího syna G. Preissové Dimitrije, pro G. Preissovou navrhl secesní vilu v Jevanech u Prahy (1902). Autor mimo jiné Hlavního nádraží v Praze, Mohyly míru (Praze u Brna) či Ondřejovské hvězdárny.
- 11 Osobnosti spisovatelky byla věnována výstava *Gabriela Preissová (1862–1946)*, která se uskutečnila v Malé galerii Památníku písemnictví na Moravě v Rajhradě v termínu 28. dubna – 19. června 2016. Autorkami výstavy byly Kristýna Cimalová a Miroslava Šudomová.

⁷ Opera se dodnes pravidelně objevuje na repertoáru českých i světových operních domů, v zahradě bývá uváděna nejčastěji pod názvem Jenůfa.

BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. ISBN 80-244-0248-3.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava, WERNISCH, Ivan, PREISSOVÁ, Gabriela a JANÁČEK, Leoš. *Gabriela Preissová: realismus v intermedialních transformacích*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2419-0.

KALINOVÁ, Alena a NOVÁKOVÁ, Lenka. *Dcerám českým: brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870–1920*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2007. ISBN 978-80-7028-303-5.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Ženská otázka česká*. Praha: Dr. Edv. Grégr, 1881. Epištoly svobody.

LENDEROVÁ, Milena. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Lidové nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.

NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999. ISBN 80-902622-2-8.

ROLEČEK, Jaromír. *Život a dílo Gabriely Preissové*. Kutná Hora: Antonín Novák, 1947.

STRÁNSKÁ-ABSOLONOVÁ, Olga. *Ženská otázka s hlediska pokrokového*. Brno: [s.n.], 1909. Knihovnička Ženské revue.

ZÁVODSKÝ, Artur. *Gabriela Preissová*. Praha: Divadelní ústav, 1962. Drama, divadlo, dokumentace.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

FLODROVÁ, Milena. Otevření první české školy dívčí ženské vzdělávací jednoty Vesna v Brně, 16. 9. 1886. In: *Encyklopedie dějin města Brna* [online]. 27. 1. 2014 [cit. 14. 6. 2016]. Dostupné z: http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=3393

FLODROVÁ, Milena a ŠUDOMOVÁ, Miroslava. Gabriela Preissová. In: *Encyklopedie dějin města Brna* [online]. 10. 5. 2016 [cit. 14. 6. 2016]. Dostupné z: http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=305

Gabriela Preissová. In: *Wikipedia* [online]. 14. 6. 2016 [cit. 14. 6. 2016]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Gabriela_Preissov%C3%A1?oldformat=true

KALEDOVSKÁ, Jiřina. Eliška (Alžběta) Machová. In: *Encyklopedie dějin města Brna* [online]. 14. 6. 2016 [cit. 14. 6. 2016]. Dostupné z: http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=235

KALEDOVSKÁ, Jiřina. Založení dívčího pěveckého spolku Vesna v Brně, 15. 7. 1870. In: *Encyklopedie dějin města Brna* [online]. 28. 1. 2014 [cit. 14. 6. 2016]. Dostupné z: http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=2948